

Toplum ve Bilim dergisinde yayınlanan bu makalenin bütün hakları dergiye aittir.

SPOR VE TOPLUMSAL CİNSİYET: GENEL BİR BAKIŞ

Canan KOCA^{1*} ve Nefise BULGU^{2*}

Abstract

Gender is a major social and theoretical category that along with social class, race, age, ethnicity and others, must be incorporated into all theoretically based social analyses of sport. The centrality of body and physical performance to athletic experience makes sport a particularly powerfully setting for the construction and confirmation of gender ideologies and organized sport is clearly a potentially powerful cultural arena for the perpetuation of the ideology of male superiority and dominance. Within this importance, a primary goal of this paper is to bring to light some of the issues related to gender analysis of sport. We wanted to provide a coherent research strategy which can offer practical guidance for those dealing with gender issues or, at a theoretical level, which can advance our understanding of the role played by gender in competitive and recreative sport. Since very little data currently exist in relation to women's and men's sporting experiences in Turkey, there is great benefit to be had from both profiling the contemporary situation and analysing several factors which may influence and motivate women and men to participate in sport setting. In particular, in this paper we focused on gender analysis of sport in four key areas: women body and femininity; sexuality; masculinity and hegemonic masculinity; and feminist sport studies.

1. Giriş

“Aslında bunlardan daha önemlisi doğada bir tehlike varsa bu tehlikenin bu kadar sert bir şekilde kadın ve erkek ayrımı yapacağını hiç birimiz düşünmüyorduk.” Bu sözler yakın arkadaşım olan bir kadın sporcunun Türkiye Rafting Şampiyonasında yaşadığı deneyime ait. 2003 yılında düzenlenen bu şampiyonada parkurun tehlikeli ve riskli olmasından dolayı nehir geçme yarışmasında kadın takımlarının yarışması Federasyon yetkilileri tarafından engellenmiş. Uzun yıllar yarışma sporlarında ter dökmüş eski bir sporcu olarak anlattıklarını rahatlıkla gözümün önüne getirebildiğim arkadaşım, takımıyla birlikte bu parkuru geçebileceklerine inanıyorlardı, çünkü: “...biz gerçekten iyi takım olduğumuzu düşünüyorduk ve zaten daha önce yapılan parkurlarda aldığımız dereceler erkek takımlarının yarısından fazlasının aldığı derecelerden daha iyi idi” diye açıklamıştı bu güvenin nedenini. Bu düşüncelerle Federasyon yetkililerine ve diğer kadın takımlarına isteyenlerin katılması istemeyenlerin yarışmadan çekilmesi teklifini götürürler fakat teklifleri kabul edilmez: “Bana göre çok fazla bir geçmişi ve deneyimi olmayan federasyonun çeşitli eksikliklerden dolayı yarışmalarda bazı olumsuzluklarla karşılaşması çok garipsenecek bir olay değil. Fakat kadın takımlar da dahil tüm yarışmacıların, antrenörlerin ve idarecilerin kadın sporculara duyduğu bu güvensizliğin biraz garipsenmesi gerekiyor...”

Kadınların spora katılım düzeylerinin ve biçimlerinin erkeklerden daha düşük ve farklı olmasının ve spor ortamında dezavantajlı konumda bulunmalarının nedeni nedir? Bu soruyu spor kurumunda yer alan ya da almayan, akademik veya akademik olmayan ya da en azından bu soru hiç bir şekilde aklına gelmemiş olan kişilere sorduğumuzda gelen cevaplar: Yarışma sporlarına yoğun katılım, çocuk yetiştirmede kadınların sorun yaşamalarına neden olur, temas içerikli spor etkinlikleri kadınların üreme organları ve göğüsleri için tehlikelidir, kadınlar erkeklerden daha ince kemik yapısına sahiptirler, bu yüzden daha kolay sakatlanırlar, spora yoğun katılım menstrasyon problemlerine ve bu da onların duygusal problem yaşamalarına

yol açar, dolayısıyla kadın sporcular duygusal ve fiziksel açıdan aşırı yorgunluğa neden olan ortamlara sokulmamalıdır.

Bütün bu söylenenler veya inanılanlar mit mi yoksa gerçek mi? Gerçek ise bunların nedenini nasıl açıklamalıyız? Son yıllara kadar bütün bunların nedeni hep biyolojik cinsiyet ile açıklandı. Fakat kadın ve erkek sporcuların sporda yaşadıkları deneyimlerin farklı olmasını sadece biyolojik cinsiyete dayalı olarak açıklamak bize sağlam bir açıklama vermediği gibi, bunlar bir mit ise bu mitlerin de gerçekliğe dönüşmesine neden olmaktadır. İşte bu yüzden gerek yarışma sporlarına katılan kadınların gerekse de daha çok rekreatif amaçlı sporlara katılan kadınların spor deneyimlerini açıklama noktasında toplumsal cinsiyet kavramının önemi vurgulanmalıdır (1).

Türkiye’de spor ve toplumsal cinsiyet konulu bir yazı yazmanın, malzeme bolluğu açısından zevkli; fakat çok bakir ve şeffaflık perdesi altında görünmez kılınan bir alan olmasından dolayı da yüzeysel kalma korkusunu içeren sancılı bir süreç olduğunu belirtmek istiyoruz. Şimdiye kadar yazılan akademik ya da akademik olmayan kaynaklarda Türkiye’de sporun toplumsal cinsiyet analizine ve kadının spordaki deneyimlerine ilişkin pek fazla veri bulmak mümkün değil. Bütün bu endişelerle birlikte bu yazıdaki temel amacımız, spor kurumunun genel bir toplumsal cinsiyet analizini sunmaya çalışmaktır. Aynı zamanda bu çalışmada spor kurumunun sorgulanması gerekliliğine dikkat çekerek, Türkiye’deki toplumsal cinsiyet çalışmalarına bir katkı sağlamak da amaçlanmaktadır. Çalışmada sırasıyla toplumsal cinsiyet yaklaşımı ile spor kurumunun genel bir analizi yapılırken belirli bilimsel yaklaşımlardan yararlanılacak, toplumsal cinsiyet ve spor etkileşiminde belirleyici olan beden, kadınlık, erkeklik ve cinsellik konuları ele alınacaktır. Son bölümde ise kadının güçlenmesinde spor ve egzersiz ortamının bir araç olup olamayacağına ilişkin tartışmalara değinilecektir. Ayrıca, herhangi bir toplumsal cinsiyet analizi çalışmasında kadınlığın yanı sıra erkekliği, kadınların toplumsal konumlarının yanı sıra cinsiyetlerarası ilişkileri ele

almanın öneminin ve gerekliliğinin farkında olsak da, alana yönelik ilk çalışmalarda kaçınılmaz (ve politik) olarak kadının ve kadınlığın vurgulanmasıyla karşı karşıya kalındığının da bilinmesini istiyoruz.

2. Toplumsal cinsiyet ve spor

Toplumsal cinsiyet kavramı sporun toplumsal analiziyle ilgili yapılan çalışmalarda yer alması gereken toplumsal/kültürel/tarihsel bir kavramdır (Hall, 1988) ve spor ortamındaki iktidar ilişkilerini anlayabilmek için, spor da toplumsal cinsiyete dayalı bir kültürel pratik olarak incelenmelidir. Theberge (1993)'e göre, spor deneyiminde bedenin ve fiziksel performansın üst düzeyde önemli olması, spor ortamını toplumsal cinsiyet ideolojilerinin yapılanması ve doğrulanması için güçlü bir ortam haline getirmektedir. Özellikle yarışma sporları, erkeklik ve kadınlıkla ilgili çok kuvvetli mesajlar taşımakta ve spor, geleneksel olarak erkeksi cinsiyet rolü özellikleri gerektiren bir erkek etkinliği olarak görülüp, üstün sportif performans erkeklikle eşdeğer kabul edilmektedir.

Spor ortamında toplumsal cinsiyetin inşasına yönelik çalışmalar, sporun toplumsal cinsiyet eşitsizliğini kuvvetlendirdiği ve bu yolla da Connell (1987)'in tanımladığı toplumsal cinsiyet düzenini yeniden ürettiği bir kültürel pratik olduğunu göstermektedir (2). Toplumsal cinsiyet düzeni, kadınlık ve erkeklik tanımları yoluyla erkeğin kadın üzerindeki avantajlı konumunu sağlayan kadın ve erkek arasında tarihsel olarak kurgulanan iktidar ilişkilerini ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet düzeni içinde kadının spor deneyimini meşrulaştıran ideolojik süreç, kadın ve erkek arasındaki biyolojik fark ve bu farkın yarattığı erkek üstünlüğü düşüncesi ile başlar. Cinsiyetler arası biyolojik farklılık kadının erkek üstünlüğü karşısında "öteki" olarak tanımlanan toplumsal aşağılık (ikincillik) fikrine dönüşümüne hizmet etmektedir. Kadının spordaki toplumsal gerçekliği (ikincil konumu), biyolojik farklılığı besleyen sportif etkinliğin algılanma ve değerlendirilme biçimi ile yakından ilişkilidir. Sportif etkinlik, yüksek düzey performans, üstün fiziksel özellikler, yetenek, başarı, hırs ve rekorlarla

tanımlandıkça ve spor pratiği bu tanımların dışında kalanlara kısıtlamalar getirdikçe, biyolojik farklılıklar normalleştirilerek toplumsal ikincilleşmeye dönüşür. Bu dönüşümde belirleyici olan, erkek bedeninin karşısında ötekileştirilen kadın bedenine cinsellik yoluyla vurgu yapılması, kadın sporunun cinselleştirilmesi ve erkek sporunun atletik deneyimin doğal formları olarak varsayılmasıdır. Catherine McKinnon (1987) ve Iris Young (1979)'a göre erkeğin gücü ve kadının zayıflığına yönelik biyolojik farklılığa dayanan söylemler ve bu söylemlerin normalleştirilmesi, erkeklik ve kadınlık imgelerinin bedenselleşmesi (embodiment) ve kadının bedenini yaralanabilir, hassas bir varlık olarak yaşamayı tercih etmesi -dayanıklılık ve kuvvet gerektiren fiziksel etkinlikleri yapmaktan alıkonulması- yoluyla gerçekleşmektedir.

Kadının spordaki ikincil konumunun inşasını ve devamlılığını tam olarak açıklayabilmek için toplumsal cinsiyete dayalı iktidar ilişkilerinin tarih içerisinde nasıl değiştiğini anlamak gereklidir. İktidar ilişkilerinin ve bu ilişkilerin belirlediği kadın bedeninin tarihsel serüvenini anlatmak bu çalışmanın kapsamı dışında olduğu için, sadece antropologların “doğal” kadın bedeninin “üreten bedenin kültürel bir temsili”ne nasıl dönüştüğünü anlatan çalışmaları hatırlatmakla yetineceğiz (3). Batı kültürü kadını beden/doğa/duygu/özel ile ilişkilendirmeye eğilimli iken, erkeği de akıl/kültür/mantık/kamu ile ilişkilendirir ve kadınların bedenlerine hapsedilmesi onların doğalarından/doğal olandan ayrılmamaları anlamına gelmektedir. Kadınların patolojik bir fizyolojinin kurbanı olarak ağır sportif etkinliklere dayanamayacak kadar zayıf varlıklar olduğu miti kültürel olarak tanımlanan kadın bedeni hakkındaki “gerçeklerden” yola çıkarak ileri sürülmüş ve bu alanlar kadınlara kapalı tutulmuştur. Kadın ve erkek arasındaki fizyolojik ve psikolojik farklılıklara vurgu yapan medikal söylemlerin de birer kanıt olarak sunulduğu bu çabalarla, kadının sporda ikincilliğinin nedeni olarak onun anatomisi gösterilmiştir. Kadının bedeni üzerine kurulan denetim, onun geçmişte kamusal alana çıkmasına izin vermemiş, kadının ancak eğlence

amaçlı spor yapmasını anlayışla karşılamıştır. Rönesans insanlığa bilgi, yenilikler sunarken, aydınlanmanın etkileri sınırlıca kadınlara ulaşmış, spor alanında da ancak “kadınlara özgü” aktiviteleri yapmaları öğütlenerek, “sporda kadının rönesansına” öncülük edilememiştir. Bu dönemde ünlü Alman philanthropu GutsMuts beden eğitiminin ruh ve bedensel yararlarına, özellikle gençler yönünden önemine değinirken, kadının bedeninin dayanıklılığı ve becerisi açısından cimmastik hareketlerini açık havada yürüyüşler ve tehlikesiz çocuk hareketleri biçiminde yapması gerektiğinin altını çizmiştir.

Sportif etkinliğin değerlendirilme ve algılanma biçiminin yanı sıra spor kurumunun bir toplumsal alan olarak nasıl algılandığı ve tanımlandığı da sporun toplumsal cinsiyet analizinde önemlidir. Willis (1992)’e göre spor, görünür olma özelliği, yaşamın diğer alanlarından (ekonomi, politika, siyaset gibi) ayrı olduğu düşüncesi ve sportif etkinliğin görece gönüllülüğünden dolayı erkek üstünlüğü ideolojisinin yeniden üretilmesinde önemli bir toplumsal alandır. Ayrıca sportif performansta belirleyici olabilen fiziksel kapasitenin önemi, sporun ideolojik sürece verdiği bir primdir. Toplumsal cinsiyet yaklaşımından baktığımızda bu süreçte ideolojik olarak önemli olan, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıkların toplumsal ayrışmaya ve eril üstünlüğe dönüşümü ve bu yolla kadınların spor deneyimlerinin önemsizleştirilmesi ve alçaltılmasıdır.

Sporun biyolojik temelli olarak erkeğe ait bir alan olarak tanımlanması özellikle oğlan çocuklarının kendilerini tanımlamalarında, kimliklerinin gelişiminde belirleyici olabilmektedir. Örneğin, devam eden doktora tez çalışmamız kapsamında farklı toplumsal sınıflardan gelen İlköğretim öğrencilerinden kendilerini tanıtmalarını istediğimde, toplumsal sınıf farkı olmaksızın bütün erkek öğrenciler kendilerini yaptıkları/ilgilendikleri sporla (ve bilgisayar/elektronik ilgileri ile) tanıtırırken, sadece lisanslı sporcu olan kız öğrenciler kendilerini sporcu kimlikleri ile tanıtmışlardır (4). Sporu erkeğin atletik yapısı ile bütünleştirerek erkeğe özgü bir etkinlik olarak görme, erkeği toplumda egemen olarak kabul

eden ataerkil anlayışın bir ürünüdür ve toplumda egemen olan bu anlayışın kadına ve erkeğe biçtiği toplumsal cinsiyet rolleri ile kadın ve erkeğin spora katılımları ve spor deneyimleri arasında yakın bir ilişki vardır. Bir çok toplumda olduğu gibi, Türk toplumunda da kadın ve erkek toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenilmesinde, toplumsallaşma sürecinde büyük rollere sahip olan aile ve okul önemlidir (Kağıtçıbaşı, 1982). Örneğin, sporun toplumsallaşma sürecindeki önemine dair, erkek çocuklarının kendi erkekliklerini geliştirebilmeleri için spora katılımları aileler tarafından teşvik edildiği, kız çocuklarının ise vücutlarını korumaları ve kadınsı özelliklerini kaybetmemeleri için yarışma sporlarından uzak tutulduğu söylenir. Fakat son yıllarda bu sürecin bu kadar katı ve keskin olmadığını belirtmeliyiz. Her ne kadar etkinlik tercihleri toplumsal cinsiyet kalıp yargılara göre belirleniyorsa da kızların spora yönlendirilmelerinde bir artış söz konusudur. Son yıllarda dünya genelinde, kadınlar için yeni olanakların oluşması, kadınlar için yeni yasal düzenlemelerin yapılması, kadın hareketinin etkisi ve sağlık ve fiziksel uygunluk (fitness) hareketlerinin artmasıyla birlikte kadınların spora katılımında bir artış olmuştur. Fakat bu artışın her toplumda ve her kültürde aynı düzeyde olduğunu, her zaman olumlu deneyimleri beraberinde getirdiğini ve bu artışın sürekliliğini koruduğunu söylemek biraz zor. Özellikle Türkiye’de genç kızların ve kadınların spora katılımlarında geçmişe nazaran bir artış olduğunu gözlemleyebiliyorsak da, sporu bırakma oranlarının çok yüksek olduğunu da söylemek gerekiyor. Kari Fasting ve Gertrude Pfister’in 1997 yılında Türkiye’de kadınların spora katılımlarının önündeki engelleri araştırmak amacıyla kadın sporcularla yapmış oldukları görüşmelerin sonucunda, kadınların sporu bırakma oranlarının diğer ülkelere göre yüksek olmasının nedeni olarak evlenme yaşının çok küçük olması, genç annelik, kadınların ev içi sorumluluklarının fazlalığı ve kadınların sporda aktifleşmesiyle birlikte baba ve kocanın hayatlarındaki kontrollerinin artması ortaya çıkmıştır.

3. Sporda toplumsal cinsiyet analizi yaklaşımlarında kuramsal arka plan

Spor kurumunun toplumsal cinsiyet analizinin yapıldığı çalışmaların tarihine baktığımızda kategorik yaklaşımdan ilişkisel yaklaşıma doğru bir yönelimin olduğunu görürüz. Toplumsal cinsiyet kavramının telaffuz edilmeye başlandığı zamanlarda hakim olan ve zaman zaman biyolojik determinizmle eleştirilen kategorik yaklaşım, spora katılım ve performanstaki cinsiyet farklılıklarına toplumsallaşma süreciyle bir açıklama getirirken bireyleri kadınsı ve erkeksi gibi kategorilerde sınıflandırmaktadır. Bu yaklaşımın, yapılan çalışmalardan elde edilen bilginin herhangi bir yorumla yoğrulmadığı, tarihsel ve kültürel bağlamın dikkate alınmadığı takdirde indirgemecilikten kurtulamayacağı açıktır.

Daha çok liberal söylemler etrafında şekillenen ikinci yaklaşımda ise spor ortamındaki kaynaklara (yarışma imkanları, antrenörlük konumları, yöneticilik, gelir miktarı vb) ulaşımında kadın ve erkek arasındaki eşitsiz koşullar ele alınmaktadır. Liberal feminizmin eşitlik anlayışı etrafında şekillenen bu tür çalışmalarda hedef, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması ve kadının kendisine yüklenen kadınlık kimliklerinden kurtulup erkek alanlarında varolabilmeleridir. Spor kurumunda yer alan bir çok alandaki eşitsizliğin, katılım (klüp, okul takımları, spor merkezleri), yarışma (yerel, ulusal, uluslararası), liderlik (antrenör, yönetici) veya medya sunumu (haber, tasvir, içerik/metin analizleri) gibi kültürel ve tarihsel boyutlarla açığa çıkarılması bu eşitsizliklerin görünür kılınmasını sağlar.

1980'lerin başında spor örgütlerinin toplumsal yapısı toplumsal cinsiyet perspektifi ile incelenmeye başlanmış ve bu örgütlerde kadın ve erkeğin konumlarının çok farklı olduğu gözlenmiştir. Örneğin, spor kurumunda toplumsal cinsiyet eşitliğinin bir çok erkek açısından - tarafsız ve atama-terfi sistemi ile yürütülmekte olduğu, fakat bir çok kadının, kadın olmalarından dolayı sistematik olarak dezavantajlı konumda kaldıkları ortaya çıkmıştır. Bu faktörler, cinsel taciz, fiziksel yıldırma, iş ve aile sorumluluklarını dengeleme zorunluluğu, resmi olmayan erkek ağları, patronluk, atama, seçme ve iş görüşmelerinde eril önyargılar,

toplumsal cinsiyet kalıp yargılar, kadın rol modellerinin ve kılavuzların yokluğu ve dışlanma şeklinde görülmektedir.

Toplumsal cinsiyet analizlerinde ayrı bir yeri olan liderlik ve karar-verme/yöneticilik mekanizmalarında kadının konumuyla ilişkili olarak Türkiye'ye dair çok fazla bir bilgi yok. Fakat sporun çatı örgütü olan GSGM'de çalışan kadın sayısı ve onların konumları bu konuda bir fikir edinmemizi sağlayabilir. Yönetici pozisyonlarının sadece %10'unu kadınların oluşturduğu GSGM merkez teşkilatında memur statüsünde çalışan kadın personel sayısı (254) toplam personel sayısının (798) yaklaşık üçte biri kadardır. Yapılan spor branşına göre farklılık gösterse de kadın ve erkek sporcu sayıları arasındaki fark da belirgindir. Yaklaşık 170 bin faal sporcunun sadece 48 bin kadarını kadın sporcular oluşturmaktadır. Bu arada sadece erkeklerin yer aldığı amatör ve profesyonel futbolcu sayısının 190 bin kadar olduğunu da düşündüğümüzde kadın ve erkek sporcu arasındaki uçurumun daha fazla olduğu ortaya çıkar. Kadın çalışan kadar kadın sporcu sayısının da az olması, kültürel olarak kadının konumunun daha düşük değerlendirildiği bir etkinlikten kadınların görece dışlanmasıdır. Özellikle elit düzeyde kadın sporcuların az olması, kadının toplumdaki ikincil konumuyla bağlantılı olarak toplumsal desteğin az olmasıyla da yakından ilintilidir; eğitim kurumlarında genç kızlar ve kadınlar için spor etkinliklerinin az yer alması, spor örgütlenmelerinde devlet desteğinin ve müsabakalarda ekonomik desteğin az olması ve toplumsal cinsiyet rollerinin sınırlamaları gibi. Kadın katılımcı sayısının en fazla olduğu sporlar, okul düzeyinde katılımın yüksek olmasının da belirleyici olabileceği basketbol, voleybol ve hentbol gibi takım sporlarının dışında taekwon-do, karate, güreş, boks ve judo gibi daha çok erkeklikle özdeşleşen, bedensel temasın yüksek olduğu sporlardır. Bourdieu (1978)'nin spora katılımı (yatkınlık/disposition) toplumsal sınıfın belirleyiciliğine yönelik yazılarını hatırladığımızda, kadınların neden bu spor branşlarına yöneldiklerini toplumsal sınıf ekseninde tartışmak mantıklı görünmektedir. Bu noktada sporcuların toplumsal sınıf kökenlerine dair herhangi bir

veriye sahip olmamakla birlikte, kendi deneyimlerimizden ve gözlemlerimizden özellikle karate, güreş, judo, kros ve halter sporlarıyla uğraşan kadın ve erkek katılımcıların daha çok alt toplumsal sınıf (çalışan sınıf) kökenli olduklarını söyleyebiliriz.

Türkiye’de federasyonlara bağlı lisanslı sporcu sayısı yaklaşık 645 bin iken faal sporcu sayısı sadece 169.219 kişidir (5). Yaşam boyu spor ya da herkes için spor düzeyinde fiziksel etkinliklere katılan kişi sayısına dair herhangi bir sağlıklı kayıt olmamakla birlikte bu sayının çok az olduğunu tahmin etmek zor değil. Bir çok batı ülkesinde spor yapan insanların oranı genel nüfusun yarısı kadar iken, ülkemizde bu oran %1-2’si kadardır. Hangi düzeyde olursa olsun spora katılımın az olması ülkede spor kültürünün yarışma sporu yönelimli olduğu, sporun ve fiziksel etkinliğin sağlıklı ilişkisinin kurulmadığının ve ülkenin kitle sporu ile ilgili herhangi bir politikasının olmadığını bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Her ne kadar var olan politikalarda sporun kitlelere yayılması hedefi öne çıksa da, sportif başarılarla verilecek ödüllerin miktarı daha ön planda olmaktadır. Ülkede spor kültürünün olmaması, yarışma sporlarına yapılan vurgunun fazla olması, modern sporun tanımında yer alan performans, rekorlar ve başarının daha çok değer kazanmasına ve dolayısıyla çok büyük bir popülasyonun bu alanın dışında kalmasına neden olmaktadır. Bu alanın dışında kalan kesimin başında da genç kızlar ve kadınlar gelmektedir.

Toplumsal cinsiyet düzeni içinde sporda kadının ikincilleştirilmesinin bir yolu da belirli spor branşlarının kadınlara kapalı olması, kadınların dışlanmasıyla birlikte bu kararları veren, yani sporu ve kadın sporunu kontrol eden kişilerin erkek olması, eril mantığa sahip olmalarıdır. Buna en güzel örneklerden biri Türkiye’de çok kısa bir ömrü olan kadın futbol liginin ve futbol takımlarının kapatılmasıdır. 1990’lı yılların başında sayısı 50’yi bulan kadın futbol takımlarının oluşturduğu Kadınlar Futbol Ligi, federasyonun yeterli bütçe ayırmaması, sponsorsuzluk ve ilgisizlik yüzünden önce bir çok takımın feshedilmesi ve sonrasında da ligin kapatılması ile yok edilmiştir. Ayrıca, her ne kadar Norveç, Amerika ve Çin gibi ülkelerde

kadın futbolu çok fazla seyirciye ve sporcuya sahip olsa da uluslararası futbolun tepesinde yer alan kişilerin mantığının farklı olmadığını da söyleyebiliriz. Örneğin kadın futbolunu geliştirmeyi hedefleri arasında alan FIFA başkanı Joseph Blatter'in bulduğu çözüm, kadınların daha dar formalar ve kısa şortlar giymeleridir, yani kadınlıklarını, cinselliklerini öne çıkarmalarıdır. Çok farklı boyutlarda da tartışılabilir olan başka bir örnek ise halter sporunda yaşanan taciz olaylarından sonra olayın sorumlusu olarak görülen/hedef gösterilen kadın sporcularla bağlantılı olarak kadın halterinin kapatılmasının gündeme gelmesidir.

Eşitsizliğin önündeki engeller, eşitsizliğin tanımlanması ya da eşitsiz koşulların sorgulanmadan bir problem olarak anlaşılması yoluyla ortadan kaldırılamaz ve sonunda iktidar ilişkilerinin analizine ihtiyaç duyarız. İlişkisel analiz olarak adlandırılan son yaklaşım, spor pratiklerinin toplumdaki güçlü konumda olan grupların ilgi ve ihtiyaçlarına hizmet etmek amacını taşıdığını, tarihsel olarak üretilip, toplumsal ve kültürel olarak inşa edildiğini ileri sürmektedir. Bu yaklaşıma göre, toplumsal cinsiyet, toplumsal sınıf ve ırk ilişkilerini içeren toplumsal ilişkilerin kültürel bir sunumu olarak spor, toplumda egemen olan değerlerin yeniden üretildiği bir alan olmaktan öte bir direnme alanıdır. Bu bağlamda, İngiliz spor sosyoloğu ve feminist araştırmacı Jennifer Hargreaves'in çalışmalarıyla birlikte toplumdaki diğer kültürel pratikler gibi spor içindeki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin kapitalist toplumsal ilişkilerin bir parçası olarak nasıl işlediği "hegemoni kuramı" çerçevesinde incelenmeye başlanmıştır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde, spora egemenlik ve tabiiyet ilişkileri (toplumsal cinsiyet, ırk, toplumsal sınıf, cinsellik) için bir alan olarak bakmaya çalışırken, sporun aynı zamanda direnme ve değişim için bir alan olup olamayacağını da sorgulamak istiyoruz. Bu doğrultuda yazı boyunca, toplumsal cinsiyete ilişkisel (yaş, toplumsal sınıf, etnisite, fiziksel engelli ve cinsellik) bir kavram olarak yaklaşım egemen ve ikincil gruplar

arasındaki eşitsiz ilişkileri, spor pratiğinde bedenın önemi, spor deneyiminde kadın bedeninin belirleyiciliği, cinsellik ve erkeklik ekseninde tartışmaya çalışacağız.

4. Kadın bedeni, kadınlık ve spor

1970 ve 1980'lerde bedenın iktidarın bir alanı olarak ele alındığı feminist çalışmaların kapsamını daha çok şiddet ve kadın bedeni üzerindeki kontrol ihtiyacı oluşturmuştur. Kadın bedeninin kontrolü ve sömürüsü hakkında bilincin yükselmesinde sorumluluğun ait olduğu ikinci dalga feminizmin toplumsal ve politik gündeminde cinsel taciz, ev içi şiddet, pornografi, medikal uygulamalar ve üreme teknolojileri her zaman yer almıştır. En önemli feminist talep, kadınların kendi bedenlerini kontrol hakkına sahip olmalarıdır. Bedene yapılan uygulamaların birincil planda olduğu, erkekliğin inşasında önemli bir rol oynadığı kabul edilen spor ortamında yer alan kadın sporcu bedenleri bu tartışmaların nadiren içinde yer almıştır. Belki de sporun ileride bahsedilecek olan şeffaflık özelliğinden dolayı, kadın bedeni her zaman feminizmin merkezinde yer almasına rağmen sporcu bedenler bunun dışında kalmıştır.

Bourdieu ve Ellias için beden, çeşitli toplumsal kuvvetlerle birlikte gelişen ve toplumsal eşitsizliklerin devamı için ayrılmaz olan bitmemiş bir varlıktır (Shilling, 1993). Özellikle Bourdieu sadece kültürün beden üzerinde yazılmadığını, aynı zamanda kültürün üretilmesinde ve yeniden üretilmesinde bedenın merkezi bir araç olduğunu söylemiştir (6). Bedenin kültürel ve toplumsal varlık olarak ele alınması, hem spor kurumundaki hem de spor bilimleri alanındaki biyolojik beden vurgusunun ve beden/zihin ikileminin aşılması bakımından önemlidir. Özellikle yarışma sporlarında beden, çeşitli antrenman yöntemleri ve buna yardımcı programlarla (diyet, ilaç kullanımı vb) düzenlenen, fiziksel yeterliğin ya da fiziksel mükemmelliğin üst düzeyde belirleyici olduğu bir yapı olarak ele alınmaktadır. Spor bilimleri alanında etkisi çok fazla hissedilen bu biyolojik/bilimsel yaklaşım, bedeni optimal performansa ulaştırılacak, kondisyon edilecek ve korunacak bir makine olarak çizmiştir.

Michael Foucault'nun bedeninin medikal, bilimsel, cinsel ve sportif söylemler yoluyla nasıl inşa edildiğini tartıştığı çalışmaları bir çok feminist ve spor sosyoloğu için ön açıcı olmaktadır. Örneğin Bordo (1993: 27), Foucaultun iktidar nosyonunun, çağdaş diyet ve egzersiz disiplinlerinin analizinde; yeme bozukluklarının kültürümüzdeki normatif kadınlık pratiklerinin yeniden üretilmesindeki önemini anlamada; kültürel taleplere uyumlu ve uysal kadın bedeninin eğitilmesini anlamada çok yardımcı olduğunu ileri sürmektedir. Foucault'nun bedensel üretim teknolojileri nosyonu düşünüldüğünde, spor da merkezi özelliği disiplin ve kontrol olan bir kurum olarak ele alınabilir. Spor, ataerkil kapitalizmin ihtiyaçları doğrultusunda bedeni biçimlendiren, disipline eden bilgiler ve pratikler bütünüdür. Ve bu bütün içerisinde spor/beden kombinasyonu şu yanılsamayı yaratmaktadır: Spor ve beden şeffaftır; politika, kültür ve ekonomiden bağımsızdır. Sporda önemli olan fiziksel performans ve fiziksel güçtür, yani tamamıyla biyoloji ve fizyolojinin egemenliğindeki bir alan olduğu için kültürel politikalar işlememektedir. Fakat, tam da bu özelliği nedeniyle var olan farklılıkları normalleştirerek toplumsal cinsiyet ideolojilerine en fazla hizmet eden ideolojik mekanizmalardan biridir spor. Yani, spor ortamı şeffaflık ve bağımsızlık söylemi etrafında bu fiziksel farklılıkların normalleştirilerek kadın ve erkek arasındaki farkın eşitsizlik olarak çizildiği bir alan olarak işlemektedir. Bu nedenle sporda sadece toplumsal cinsiyet ilişkilerini değil, genel anlamıyla iktidar ilişkilerini incelemek önemlidir. Foucault'nun dediği gibi, toplumdaki asıl politik görevimiz, tarafsız ve bağımsız görünen toplumsal kurumların işleyişini eleştirmektir (Foucault, 1974)

Ayrıca, beden/spor ilişkisi, mükemmel bedenler olgusunu doğurmuş ve beden teknolojileri daha farklı biçimlerde işlemeye başlamıştır. Özellikle spor ortamında belirginleşen ilaç kullanımı, kadınlara uygulanan cinsiyet testleri, cinsel pratiklerin düzenlenmesi değişen toplumsal cinsiyet ideolojilerine hizmet ederken, idealleştirilen mükemmel bedeni korumaya yönelmektedir. Belki de mükemmel, atletik, erkek bedeninin

bozulmasına engel olabilme amacıyla, 1960 Olimpiyatlarında cinsiyet testleri uygulanmaya başlanmıştır. Başarılı olan sporcu kadınlara uygulanan bu testlerde kadınların kromozom yapısı, hormonal yapısı incelenerek kadın mı erkek mi oldukları belirlenmektedir. 1992 yılında Uluslararası Amatör Spor Federasyonu (IAAF, International Amateur Athletic Federation) cinsiyet testini herhangi bir bilimsel temelini olmaması ve insan haklarına aykırı olması nedeniyle uygulamadan kaldırmıştır. Fakat bazı uluslar arası spor federasyonları tarafından düzenlenen spor organizasyonlarında cinsiyet testleri uygulanmaya devam etmektedir. Örneğin, 1999 Dünya Veteran Spor Oyunlarında Kathy Jaeger 100mt. dünya rekoru kırdığında, diğer yarışmacıların talebi üzerinde cinsiyet testine tabii tutulmuştur. Choi (2000)'in amatör düzeyde verdiği örnek cinsiyet testinin altında yatan mantığın (başarının erkeğe ait olması) ne kadar yaygın ve derinden bir kabulü olduğunu göstermektedir: okul erkek futbol takımında oynamasına izin verilen yetenekli bir genç kız bir maçta iyi oynadığında, karşı takımın oyuncularından birinin babası kız olup olmadığını kanıtı olarak oyuncunun genital organlarını görmeyi talep etmiştir.

Cole (1994)'a göre, Foucault beden teknolojilerinin toplumsal cinsiyet formlarını ihmal etmiş olmasına rağmen, onun beden/iktidar ilişkisiyle ilgili açıklamaları, kadın bedeninin yapılanmasını anlamada önemli bir arka plan sağlayabilir. Kadınlık teknolojileri, kadın bedenini biçimlendiren, normalleştiren/doğallaştıran bilgileri, uygulamaları ve stratejileri kapsar. Bu teknolojiler, egemen yaşam tarzının yönlendirdiği kadının bedenini yöneten yapılarda yer alır. Geleneksel yaşam tarzında, kadın bedeni yumuşaklık, uysallık, incelik ve zariflik sembollerini taşır ya da bu sembollerde anlam bulur. Ve böylesi bir kadın bedeninin yaratılmasında etkili olan iki faktör vardır. Birincisi bireysel güç/istem, ikincisi ise çeşitli endüstrilerdir: sağlıklı yaşam/spor/egzersiz kulüpleri, medya, televizyon programları, sağlık ve diyet endüstrisi, spor endüstrisi. Feminist yaklaşıma göre, bu faktörlerle işleyen incelik beklentisi kadının toplumsal cinsiyet düzenindeki ikincil konumunun devamına ve

onun toplumsal, fiziksel ve dışavurumcu potansiyelinin kısıtlanmasına hizmet etmektedir (Bartky, 1988; Bordo, 1989).

Değişen dünya düzeni, geleneksel kadın bedenini de değişime zorlamıştır. Sağlık/güzellik ve spor ilişkisi ve bu ilişkiyle beraber serbest zaman etkinliklerinin insan hayatına daha fazla girmesi (yarışma sporundan ziyade daha çok kitleye yönelik olan yaşam boyu spor kavramının gündeme gelmesi), yeni bir kadın estetik anlayışı ortaya çıkarmıştır: Çok yönlü, güçlü ama estetik kadın bedeni. Kadınların vücut geliştirmenin popüler formlarına, aerobik ve egzersiz etkinliklerine katılımları, kadınların beden kültürünü değiştirmiştir. Değişen beden kültürü aslında modern spor anlayışından daha farklı dinamiklerle beslenen yeni hareket kültürünün bir parçasıdır (7). Türkiye’de de son yıllarda bu yeni hareket kültürü altında değerlendirilebilecek yeni fiziksel uygunluk hareketleri (step, aerobik, yoga, pilates, fat-burner vb.) çok popüler olmaya başlamıştır. Özellikle orta ve yüksek sınıf kadını arasında popülerleşmeye başlayan bu yeni beden kültürü batıdan, özellikle de Amerika’dan ihraç edilmiştir. Türkiye’de spor kültürünün olmamasına ve sadece yarışma sporlarına vurgu yapılmasına dair söylediklerimizi hatırlarsak, bu yeni beden kültürünün spor kültürü ya da spor alanı tarafından değil daha çok kozmetik endüstrisi tarafından şekillendiğini söylemek mümkün, en azından kadınların katılma biçimleri bağlamından değerlendirdiğimizde.

Spor kurumunda toplumsal cinsiyet ideolojisinin yeniden üretilmesi sürecinde kadınlık ve kadın bedeninin önemi medya sunumları bakımından da analiz edilmektedir. Farklı feminist yaklaşımlara göre kitle iletişim araçları ile toplumsal cinsiyetin inşası arasındaki ilişki farklı boyutlarda el alınıyor olsa da, bu feminist yaklaşımlar tarafından kitle iletişim araçlarının ataerkil değerler sistemi altında farklı kadınlık ve erkeklik tanımlarının ve deneyimlerinin inşasında ve yeniden üretilmesinde önemli bir araç olduğu kabul edilmektedir. Ann Hall (1996) Feminizm ve Sporcu Bedenler adlı kitabında sporda cinsiyet farklılığının

promosyonu için en etkili ve en görünür alan olarak medyayı gösterir ve medyanın bu bağlamda asıl işlevinin kadın ve erkek sporcular arasındaki farklılıkları doğallaştırması ve normalleştirilmesi olduğunu ileri sürer. Örneğin, Öktem (2004) Süreyya Ayhan'ı konu alan gazetelerde yapmış olduğu söylem çözümlemesi sonucunda, basının sporcu kadını tanımlarken seçtiği ifadelerle sporcu kimlikten önce kadınlık vurgusunu ön plana çıkardığını, sporda kadın başarısını sıra dışı bir durum olarak tanımlandığını ve bu şekilde sporda kadını ikincil konuma sokan yargıları pekiştirdiğini ortaya koymuştur. Süreyya Ayhan ve başarısının basında “Şans yüzüne gülmüş bir Anadolu çocuğu” olarak tanımlanması, sporda kadın deneyiminin ve başarısının nasıl kıyısallaştırıldığına ve şans işi olarak görüldüğüne bir örnektir. “Ben sadece rakiplerime karşı koşmadım, aynı zamanda yalanlara, hakkımda söylenenlere ve evlerdeki dedikodulara karşı koştum.” Süreyya Ayhan'ın söylediği bu sözler de bir kadın sporcunun nelerle karşı karşıya kaldığı ve sportif başarısında nelerin önemli olabileceğine dair ipuçları vermektedir.

Türkiye’de kadın sporcu ya da kadın sporu olarak aklımıza Süreyya Ayhan'ın, voleybo kadın milli takımının ve halterci kadınların gelmesinin nedeni, daha önce de belirttiğimiz gibi Türkiye’de sporun yarışma sporu ve elde edilen başarı odaklı olmasıdır. Fakat aklımızda halterci kadın sporculara dair cinsel taciz, Süreyya Ayhan’a dair alyansı ve voleybolcu kadınlara dair de güzellikleri, uzun boyları ve her kadın gibi güzelliğine önem veren Natalia'nın gelmesinin nedeni ise spor ortamında kadınının yerinin kadınlığı çerçevesinde kabul edilebilir olmasıdır: “Manikürlü, ojeli, bakımlı eller, bakımlı saçlar, makyajlı yüzler, onlar diğer kadınlardan kaslıydılar ama...(*kadınlılar*)”. Bu sözler ATV ana haber bülteninde Avrupa Halter Şampiyonasında ödül alan kadın sporcuların bakanla görüşmelerine ait haberde yer almaktadır. Yine aynı haber bülteninde Olimpiyat hazırlık çalışmalarına Türkiye’de devam etme kararı alan Süreyya Ayhan’a spikerin sorduğu ilk soru: “Gelinlik giydiğinizde neler hissettiniz? Ne değişti?” ve Süreyya Ayhan'ın verdiği yanıt:

“Antrenmanlarım iyi gidiyor”. Medyanın toplumsal değerleri kltrlediği gerçeğine uygun işleyen bu örneklerde, kadının spor kurumundaki başarisının onayının, toplumsal sistemin sürekliliğine katkısı boyutunda ele alındığını ve medyanın tavrını kadının spordaki başarisından öte, toplumsal sistemden yana aldığını görmekteyiz..

5. Heteroseksüellik, eşcinsellik ve spor

Toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet rollerini cinsel yönelimlerin toplumsal kurgulanmasını düşünmeden tartışmak zordur. Adrienne Rich (1980) “zorunlu heteroseksüellik” kavramını toplumun cinsel yönelimler hakkındaki hegemonik değerlerini tanımlamak için kullanmıştır. Toplumsal cinsiyete uygun olarak kabul edilen kadınlığın ve erkekliliğin zorunlu heteroseksüelliğe göre tanımlanması, bir çok toplumsal kurumda olduğu gibi spor kurumunda da kadının ve erkeğin konumunu belirlemektedir.

Heteroseksüellik kavramı, kadınlığın spor kurumundaki inşasını anlamamızda temel sağlamakta ve genellikle heteroseksüel kadınlık vurgusu yoğun görünen kadınların daha erkeksi olarak görünen kadınlar üzerinde bir avantajı olmaktadır. Heteroseksüel kadınlığa uymama cinsiyetçi ve heteroseksist bir ayrım getirmekte ve bu ayrımdan kaçmak için sporcu kadınlar kadınlıklarını vurgulamaya çalışmaktadırlar. Choi (2000) ve Hall (1996) kadın sporcuların kadınlıklarını ya da kadınsı özelliklerini hegemonik kadınlık kavramıyla tartışmaktadırlar. Kadın sporu dünyasında, kadın sporcuların kadınlıklarının kutlanması ve değer görmesi yoluyla kadınlık hegemonik olarak işlemektedir. Kadınsı görünmeyen ya da erkeksi olarak algılanan sporlarda yer alan kadın sporcular antrenörleri, spor yöneticileri, hakemler, medya, potansiyel sponsorlar ve fanatikler tarafından olumsuz tavırlara maruz kalmakta ve bu yüzden sıklıkla kadınlıklarını vurgulama çabası içine girmektedirler. Bir erkek alanı olarak görülen spor ortamında yer alan bir çok kadının, hegemonik erkekliliğin her türlü özelliklerine sahip olan erkek sporcu kimliği altında, kendi sporcu kimliğini oluştururken kadınlığını ön plana çıkardığını, makyaj yaptığını, daha kadınsı kıyafetler giydiğini ve kadınsı

davranışlarda bulunduğunu da söylemek mümkün. Amerika ve Kuzey Amerika'da futbol ve buz hokeyi kadın sporcuların kozmetik ürünleri reklamlarına çıkmaları, bazı Avrupa voleybol takımlarının gerek kendi reklamlarını gerek çeşitli firmaların reklamlarını yapmak amacıyla takvimlerde cinselliği öne çıkaran pozlar vermeleri bu çabanın en görünür halleridir. Bu bağlamda heteroseksüel ve kadınsı görünüşün sunulmasının kadın sporcular için bir hayatta kalma stratejisi olduğunu ileri sürebiliriz; kadınlar spora kabul edilirler ama heteroseksüelliklerini ve kadınlıklarını korudukları müddetçe.

Judith Butler (1990)'ın toplumsal cinsiyeti performans (icra) olarak gördüğü kuramsal yaklaşımı kadın sporcuların içinde buldukları hegemonik kadınlık ya da vurgulanan kadınlık ve spor ilişkisini anlamada yardımcı olabilir. Butler'a göre bireyler kendi toplumsal cinsiyetleriyle tutarlı davranışlar gösterirler fakat bu her zaman gönüllülük içinde olmaz. Toplumsal cinsiyet icra edildiğinde (perform) uygun toplumsal cinsiyet davranışların kültürel algıları da yeniden üretilir ve böylelikle toplumsal cinsiyet değerleri, normları kültürel ideolojiye gömülür. Yani toplumsal cinsiyet beklentileri hem bilinçli hem de bilinçsiz olarak da yeniden üretilir. Spor ortamındaki kadınlar da kadınlıkla ilgili toplumsal beklentilerin farkındadırlar ve kadınlık performansı bilinçli bir eylemdir; bir çok kadın kendi kadınlıklarını arttıracak eylemlere girişirler.

Heteroseksüel kadınlık ve spor arasındaki güçlü ilişkinin kıyıda bıraktığı kadın sporcuların yaşadığı olumsuz deneyimler bir çok uluslararası çalışmada ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmalar daha çok kadın boksörler, buz hokeyi oyuncularını, güreşçiler ve aerobikçiler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Geleneksel erkek sporu olarak görülen bu spor branşlarında yer alan kadın sporcular kendilerinin lezbiyen olarak görüldüklerini ifade etmektedirler (Young, 1997). Erkekler erkekliğin popüler imgelerinden güç, kuvvet ve bedensel kahramanlığa uymadıklarında korkak olarak adlandırılırken, kadınlığın normlarına uymayan sporcu kadınlar da lezbiyen ve Erkek Fatma olarak adlandırılmaktadırlar (8). Diğer taraftan, normatif kadınlık

kalıbına uymayan lezbiyen kadın sporcular da heteroseksüel kadınlık referansıylay ayrımcılığa uğramaktadırlar.

Spor ve toplumsal cinsiyet ilişkisinin analiz edildiği özellikle etnografik çalışmalarda vücut geliştirmenin ayrı bir yeri vardır (9). Kadın vücut geliştirmenin en önemli bölümünü estetik kategori oluşturduğu için toplumsal cinsiyet farklılıkları korunmaktadır. Bir alt kültür olarak kadın vücut geliştirme sporunu heteroseksüellikten ayırmamak için elinden gelenin yapılmasının nedeni, egemen kültürün kadın vücut geliştirme sporunu lezbiyenlik ile bağdaştırmasıdır. Bu bağlamda Marci Ian (1995)'nın sorusu anlamlıdır: “Başka hangi sporda kadın yarışmacılardan kendi cinsiyetlerini kaybetme korkusu için kendi başarılarını sınırlamaları beklenmektedir?”.

Alison Dewar (1993) heteroseksüel, beyaz, orta-sınıf ve bedensel engeli olmayan kadınların spor deneyimlerinin spor dünyasındaki bütün kadınların deneyimlerinin bir temsili olarak yanlış evrenselleştirdiğini ileri sürerken, kadın deneyimlerinin farklılığının ve onların çoklu ezilmelere karşı mücadelelerinin görünür kılınması gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda spor kurumundaki heteroseksüel baskınlıkla mücadele etmenin yolu, spordaki lezbiyen deneyimlerin görünür hale getirmek ve onların kıyısallaştırılmalarını reddetmektir. Lezbiyenlik, zorunlu heteroseksüelliğin reddi ve spor konusunun yüreğinde durmaktadır (10). Lezbiyenlik ve kadınların spora katılımı, sportif etkinliklerin vurgulanan kadınlık nosyonu ile çatışmasından dolayı ortak zeminde yer almaktadırlar. Lezbiyenlerin spor deneyimlerinin araştırıldığı sınırlı sayıdaki çalışmada sporda lezbiyenliğin kapalı bir alan olmasından dolayı geleneksel spor ortamlarında yer alan bir çok lezbiyenin vurgulanan/hegemonik kadınlık (11) tarafından kısıtlandıkları, takım pozisyonları, ilişkiler ve mesleki güvenlikleri gibi heteroseksist ayrımcılığa maruz kaldıkları belirtilmektedir (Krane, 1996; Krane & Romont, 1997). Gay ve lezbiyen sporculara yönelik homofobik tepkilerin temel nedeni, kültürel olarak tanımlanan heteroseksist normlardır. Bu bağlamda ayrı gay ve lezbiyen spor hareketleri,

anadamar spor yapısı içinde bir alt-kültür olarak ortaya çıkmaktadır. Hegemonik ve heteroseksist spor ortamlarına alternatif ortamlar özellikle Amerika ve bazı Avrupa ülkelerinde artmaktadır. Bu alternatif ortamlara en eski örnek Amerika'daki feminist ilkelerle (yarışmacı olmayan, işbirlikçi, katılımın toplumsal ve rekreasyon boyutunun vurgulanması) yürütülen feminist softbol ligi, İngiliz amatör rugby kulübü (The Kings Cross Steelers Rugby Football Club) ve Gay Oyunlarıdır (12).

6. Erkeklik, hegemonik erkeklik ve spor

Spor içinde ve spor yoluyla kadının ikincilliğini ortaya çıkarmak erkeklik ve erkeğin analizi ile çok ilintilidir ve eril hegemonyanın eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerini nasıl yeniden ürettiğinin analizinde yararlıdır. Ayrıca, Bell Hooks (2002)'un da söylediği gibi her ne kadar ataerkilliğin sefasını sürenler erkekler olsalar da, cinsiyetçiliğin cenderesine sıkışıp kalan sadece kadınlar değil, erkeklerdir de.

Bir çok araştırmacı hegemonik erkekliğin başarılmasında ve gösterilmesinde bedensel kahramanlığın gösterilmesinin bir aracı olarak sporun önemine işaret etmişlerdir (Connell, 1987; Messner, 1992). Fiziksel kuvvet, heteroseksüellik, bastırılmış duygusallık, akılcılık, kadınlar ve diğer erkekler üzerindeki denetim, otorite gibi özellikler hegemonik erkekliğin göstergeleridir. Connell (1995) Gramsci (1971)'nin kültürel hegemoni yaklaşımının altını çizerek, belirli erkeklik formlarının baskınlık, güç ve fiziksel yeterlik ideallerine bağlandığını ileri sürerken, sporda değer verilen fiziksel yeterliğin, diğer nesnelere üzerindeki beceriyle ortaya konan kontrolün hegemonik erkekliğin geleneksel inşasıyla uyduğunu ve bu bağlamda kaslılığın, erkekliğin ve erkin anahtar belirleyeni olduğunu söylemektedir.

Erkekliğin toplumsal bağlamda anlamlı olabilmesi için özellikle fiziksel acılara katlanabilme ve "şeref" olgusuyla pekiştirilmesi önemlidir. Birincisi, belli noktalarda acının ritüelleştirilerek erkekliğin yeniden üretimlerinin sağlanması (erkek çocuğunu erginleme ritüelleri, sünnet ettirme, askerlik eğitimi v.b.), ikincisi ise tüm toplum bağlamında rakiplerine

karşı hem kendisini hem de gerektiğinde toplumunu savunacağı ahlaki bir değerdir (Gilmore 1990). Spor, oğlan çocuklarının erkek dünyasına ait değerleri, tutumları ve becerileri öğrenebilecekleri erkekleşme pratiğinin önemli alanlarından bir olarak görülmektedir. Kadınlara kapalı olan ya da erkekliğin kurulmasına en fazla hizmet eden alanlardan biri olarak spor kurumunda bazı sporların erkeklik için bir ayrıcalığı vardır: Türkiye için futbol, boks, güreş, halter; Avrupa ve Amerika için bu sporlara ek olarak beysbol, buz hokeyi ve rugby. Özellikle erkeklerin yoğun olarak katıldıkları fiziksel teması gerektiren, saldırganlığın ve sakatlığın çok yaşandığı bu sporlar, Gilmore'un bahsettiği her iki durumu da içinde taşımaktadır (13). 1960'larda politikacıların ve askeri liderlerin genç erkeklerin ulusun savunmasında gerekli olan güç ve cesareti öğrenmelerinde sporun önemini vurguladıkları da bilinmektedir. Kendisi de başta triatlon olmak üzere çeşitli sporlarla elit düzeyde ilgilenmiş olan Murray Drummond (2002) bir çalışmasında spor kurumunda erkek olmanın ne demek olduğunu ve bunun yaşamın diğer alanlarındaki etkisini anlamak için çağdaş batı toplumunda erkeksi bir alan olarak görülen ve erkek sporcu sayısının çok fazla olduğu triatlon, cankurtarma sörfü ve vücut geliştirme branşlarından üst düzey erkek sporcularla görüşmüştür. Yaptığı görüşmelerin sonucunda, erkek sporcuların erkeklik kimliklerinin tanımlanmasında yaptıkları sporun belirleyici olduğunu fakat, olumlu deneyimler yaşamakla beraber, profesyonel spor hayatlarının yaşamlarında, özellikle erkeklik kimlikleri ve toplumsal ilişkiler boyutunda bazı krizlere neden olduğunu belirtmektedir.

Sporun beden eğitimi ile eş anlamlı olarak kullanıldığı ve uygulandığı Türkiye gibi ülkelerde spor kurumunu tartışırken beden eğitimi alanını dışarıda bırakmak büyük bir eksiklik olur. Bireylerin spora karşı tutumlarının belirlendiği, sporcuların keşfedilip uygun (belirli) sporlara yönlendirildikleri okul beden eğitimi alanı spor ortamındaki ideolojik süreçlerden bağımsız değildir. Türkiye'de okul beden eğitimi müfredatlarında cinsiyetçi bir bakış açısının var olduğu ve içeriğin büyük bir bölümünün takım sporlarından oluşan

programın da uygulamada toplumsal cinsiyet kalıp yargılara uygun olarak kızlar için voleybol, erkekler için futbol/basketbol olarak işlendiğini biliyoruz. Türkiye’de okul beden eğitimi alanında yapılan çalışmalar, erkekliğin inşasında beden eğitimi derslerinin ve spor etkinliklerinin önemli bir işleve sahip olduğunu, kız öğrencilerin ve hegemonik erkeklik normlarının dışında kalan erkek öğrencilerin de sessiz ve görünmeyen bedenler olarak var olmaya çalıştıklarını göstermektedir.

Okul beden eğitimi ve spor alanında toplumsal ve kültürel pratiklere bedensel katılım yoluyla erkekliğin oluşma yollarının araştırıldığı çalışmalarda, bir grup olarak erkeklerin hegemonik erkeklik ve spor ilişkisinde avantajlı bir konumda olmalarına rağmen, bireysel olarak da bir çok erkeğin beden eğitiminde olumsuz yaşantılar geçirdikleri ortaya konmaktadır (Connell, 1990; Messner, 1992; Parker, 1996). Geleneksel olarak erkeksi kabul edilen sporlara katılmayı reddeden ve atletik becerisi az olan erkek öğrenciler, diğer erkekler tarafından sıklıkla kısıysallaştırılmaktadırlar. Örneğin, Sincan ve Etimesgut ilçelerinde yer alan liselerde kız ve erkek öğrencilerle beden eğitimi ders yaşantıları ile ilgili yapılan görüşmelerde, özellikle erkeksi olarak kabul edilen sportif etkinliklere (futbol) katılmayı reddeden erkek öğrencilerin diğer erkek öğrenciler tarafından sözel (kız kılıklı, Erkek Fatma vb) ve fiziksel (sıkıştırma, dövme, cinsel organlarını gösterme vb) tacize uğradıkları gözlenmiştir (Koca, 2004). Bu görüşmelerden birinde bir erkek öğrencinin söyledikleri hegemonik erkekliğin spor etkinlikleri yoluyla bu erkeklik biçiminin dışında kalanlar üzerinde nasıl etkinleştğini göstermesi bakımından önemlidir: “...o bir garip, bizimle futbol oynamıyor, beceremiyor, diğer sınıflara bizi rezil ediyor... biz de onu dövüyoruz, çünkü erkekliğin yüz karası o..”

Farklı erkeklik biçimleri arasındaki etkileşim, ataerkil bir toplumsal düzenin işleyiş biçiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu düzende, erken olgunlaşan, mezamorfik bir beden yapısına sahip olan erkek çocuklarının özellikle beden ölçüsünün, kaslılığın ve kuvvetin

başarıda daha belirleyici olduğu fiziksel temas içeren takım sporlarında diğer erkek çocuklarına karşı belirgin bir avantajları olmaktadır. Bir çok araştırmacıya göre, hegemonik erkeklik ideolojisinin yapılanmasında ve yeniden üretilmesinde önemli rolü olan takım sporlarında homofobi yoğun olarak yaşanmaktadır (14)

7. Feminizm ve spor

Yazının bu son bölümünde, feminist perspektifle baktığımızda kadınların toplumdaki ikincil konumlarından kurtulmalarında ya da konumlarının güçlenmesinde spora katılımın bir araç olup olamayacağı konusundaki tartışmalara ve spor kurumundaki feminist taleplere kısaca bir göz atmak istiyoruz.

Feminist araştırmacılar arasında spor ve egzersizin kadınların güçlenmesinde bir alan olma potansiyeli taşıyıp taşımadığı tartışılmaktadır (Hall, 1996; Hargreaves, 1994; Vertinsky, 1989; Theberge, 1987). Bazı feministlere göre, spor ve spor ortamı beden politikaları için değiştirici bir potansiyele sahiptir. Kadının spora katılımı, kadın bedeninde anlamlılık bulan pasiflik ile mücadele etme olanağı yaratmaktadır. Spor sosyoloğu ve aynı zamanda feminist bir aktivist olan Nancy Theberge (1987:393)'e göre sporun özgürleştirme olasılığı, kadınların kendi bedensel güçlerinin enerjisini ve yaratıcılığını deneyimleme ve bu gücü kadın topluluğunda geliştirme imkanı sağlamasında yatmaktadır.

Spor ortamında vurgulanan kadınlığa karşı güçlenme/mücadele kuşkusuz ki spor ve egzersize katılım ile gelecektir. Spora ve egzersize katılım kadının hem fiziksel hem de psikolojik olarak güçlenmesine hizmet edebilir, kadınlar kendi fiziksel becerilerini test edebilir, kişisel bir başarı duygusu geliştirebilir ve kendi bedenlerini kendileri kontrol edebilirler. Kadınların spora katılımının bu yönü sporun “politik” potansiyeli (spor içindeki ve spor yoluyla egemen toplumsal ideolojilerle mücadelede kadının güçlenmesi) olarak da ifade edilebilir. Bu bağlamda sporun kadınların özgürlüğünde bir ajan olabilme potansiyeli,

kadınların bu alandaki ezilme deneyimlerinden değil, kendi bedenlerini güçlü ve eril egemenlikten bağımsız/özgür olduğu deneyimlerinden kaynaklanmaktadır.

Fakat bazı feminist eleştirmenlere göre ise sporun böylesi bir değiştirici potansiyele sahip olmasından ziyade, beden ve spor/egzersiz ilişkileri varolan toplumsal cinsiyet ilişkilerini yeniden üreten ve yöneten bir güce sahiptir ve bunu da kadın bedeni üzerindeki hakimiyeti yoluyla gerçekleştirmektedir. Bir çok spor ortamı ve organizasyonu disiplini, boyun eğmeyi gerektiren ve politik farkındalığı içermeyen otoriter bir iktidar yapısına sahiptir. Bu yaklaşım doğrultusunda spor ve feminizm birbirine zıt alanlar olarak görülürken, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yeniden üretildiği ve bazen de direnildiği bir kültürel mücadele alanı olarak değer görmemektedir. Dolayısıyla, spor alanında bir kadın hareketine çok az destek vardır çünkü, feministler sporu cinsiyet eşitliği mücadelesinde değiştirici potansiyele sahip olmayan, önemsiz bir alan olarak kıyısallaştırmaktadırlar.

Spor alanındaki feminist aktivistler sistematik iktidar ve ayrıcalıktan ziyade, bireysel çözüm önerilerinde bulunan liberal stratejiler üzerinde durmaktadırlar. Liberal reformistler, sporda kadınların kabulünü ve katılımını kolaylaştırıcı uygulamaları, spor uygulamalarında eşitliği, eşit ücretlendirmeyi, prim imkanlarından eşit faydalanmayı ve karar-verme mekanizmalarını vurgulamaktadırlar. Kadınların hem yönetim ve liderlik düzeyinde hem de yarışma ve rekreatif sporlara katılım düzeyindeki dezavantajlı konumlarını iyileştirmeye yönelik olabilecek bu öneriler Türkiye için de dile getirilmesi önemli taleplerdir. Öncelikle bireylerin zihinsel, duyuşsal ve fiziksel sağlıklarına önemli katkıları olan spor ve fiziksel uygunluk etkinliklerinden her toplumsal sınıftan kadınların da yararlanabilmeleri için eşit fırsatlar sağlanmalı ve olumlu cesaretlendirmeler sunulmalıdır.

Geleneksel erkek egemenliğinin bir başka dışavurumu olarak sporda taciz konusu, verilecek mücadelenin en önemli boyutlarından biridir. Türkiye için bir süre önce gündemi çok da doğru olmayan boyutlarla işgal etmiş olan sporda cinsel taciz konusu, spor kurumunda

antrenör-sporcu ilişkisi ve sporcunun güvenliği boyutlarıyla ele alınması gereken bir konudur. Özellikle hiyerarşik yapıda antrenörlerin karşı konulmaz konumu, erkek/kadın sporcu üzerinde tartışmasız bir güç oluşturmaktadır. Antrenörlerin başarıya götüren lider rolünde antrenman, beslenme ve ilaç kullanımı gibi birçok konuda sporcuya bedeni konusunda karar vermeye olanak tanımayan tutumları, sporcular üzerinde mutlak bir otorite kurulmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, kadın sporcuların bir çoğu cinsel tacizle karşılaşmalarına karşın, yukarıda değinilen konumdan ötürü, antrenörlerinin bu davranışlarını açığa vuramamaktalar. Tabii toplumumuzda, tacizin sorumlusunun yine kadın olarak görüldüğü ve cinsel konuların tabu niteliği dikkate alındığında, son yaşanan halterci kadınla sporcuların durumu, spor kurumunun gerçekte hala erkeklerin hakimiyetinde olduğunu anlatmakta.

Ankara Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğretim Görevlisi Nevin Gündüz ve arkadaşlarının yapmış oldukları bir araştırmaya katılan 356 kadın sporcunun 200'ü (yüzde 56.2) seyirciler, erkek takım arkadaşları ve antrenörleri tarafından cinsel tacize uğradıklarını belirtmişlerdir. Çok sınırlı sayıda olsa da bu tür konularda yapılan araştırma sonuçları, aslında spor ortamında yaşanan cinsel taciz olaylarının “münferit olaylar” olmadığı, aksine sık rastlanan olaylar olduğunu göstermektedir. Spora katılan bütün kadınların fiziksel, zihinsel ve duygusal sağlıklarını geliştirmeye ve korumaya yönelik kaynakların ve de gerekli desteklerin sağlanması kurumların sorumlulukları kapsamında ele alınmalıdır. Eğitim kurumları, spor kulüpleri ve spor kurumları, antrenör ve sporcu arasındaki istenmeyen cinsel ilişkileri ve cinsel tacize yönelik politikaları düzenlemek, uygulamak ve değerlendirmek için spor liderlerini ve sporcuları cesaretlendirilmelidirler. Örneğin, Amerika ve bir çok Avrupa ülkesinde sporda cinsel taciz toplumsal bir sorun olarak ele alınmakta ve cinsel taciz ile ilgili geliştirilen düzenlemelerle ve uygulanan politikalarla kadın ve erkek sporcuların (ve çocukların) maruz kaldıkları olayları rapor edebilecekleri güvenli bir ortam yaratılmaya çalışılmaktadır.

Sporda kadın-erkek eşitliğine yönelik liberal yaklaşımlar, erkeklere sağlanan imkan ve kaynakların kadınlara da sağlanmasını ve kadınların katılımına yönelik engellerin ortadan kaldırılmasını içerirken, hiyerarşi, rekabet ve saldırganlık kültürünü taşıyan sporun eril-tanımında herhangi bir problem görmemektedirler. Ayrıca genel feminist literatürde liberal feminizme yönelik temel eleştirilerden biri olan kadınların homojen bir grup olarak görülmesi spor ortamında da çok görünür durumdadır, toplumsal sınıf, ırk, yaş, fiziksel engellilik gibi farklı kadın deneyimleri görünmemektedir. Örneğin, tarihsel olarak orta-sınıf kadınların çalışan sınıf kadınlara nazaran sporda daha görünür fakat, aynı zamanda bazı riskli ve tehlikeli olabilecek ortamlarda daha geçici olduklarını söylemek mümkün. Gerard Gerns (1993) söylenmemiş hikaye olarak tanımladığı çalışan sınıf Amerikan kadınının spor deneyimlerini incelediği çalışmasında kadınlığın değişen imajı ve belki de kendi görelî toplumsal ve ekonomik güvenliklerini kaybetme korkusuyla, orta sınıf kadınının egemen toplumsal yapıyla ve erkek egemenliğiyle mücadelede daha isteksiz olduklarını ileri sürmektedir. Orta-sınıf kadın sporun eril modeline maruz bırakılırken, çalışan sınıf kadını kendi spor pratiklerinde orta sınıfın belirli bir kadınlık imajını empoze etme çabalarına direnmeye çalışmaktadır. Çalışan sınıfın bedensellik ve yiğitlik üzerine olan vurgusu ile tutarlı olarak, bu sınıftan kadınlar çoğunlukla güç sporlarında yer almaktadır. Ekonomik koşullarından dolayı da profesyonellik bir etik sorun olmaktan öte pragmatik bir çözüm olarak görünmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’de halter ve güreş gibi sporlara daha çok alt sınıf kadınlarının katılımlarının nedeni olarak, bu sporların kadınlar için yeni sporlar olması, katılımcı sayısının az olması ve dolayısıyla derece elde etme olasılığının ve de ödül miktarlarının yüksek olması gösterilmektedir.

Sonuç

Ataerkil bir toplum olarak tanımladığımız Türk toplumunda, diğer toplumlarda olduğu gibi kadın daha çok ev içi alan ve onun uzantıları ile ilişkili olarak görülürken, erkek ise daha

çok kamusal alanla ilişkili olarak görülmekte. Ve kadınlık ve erkeklik ideolojilerinin belirlenmesinde, kadına ve erkeğe ait rollerin belirlenmesinde bu ayrımın belirleyici olduğu da bilinmekte. Bu noktada feministler arasında hala tartışılan bir nokta var: kadının bu ev içi alandan ya da özel alandan kurtulması ve kamusal alana çıkması onun konumunu güçlendirir mi yoksa özgürleştirir mi? Böylesi bir tartışmanın içerisinde kadınların kamusal bir alan olarak sporda yer almalarının onların konumlarını güçlendirici bir etkisi olup olmayacağı tartışılabilir. Özellikle de toplumsal cinsiyet önyargılarının ve bu önyargılara dayalı cinsiyetçi davranışların çoğunlukla kadın bedeni (bedensel olarak zayıflığı, bedensel görünümü) üzerinden yürütüldüğü düşünüldüğünde, kadınların kendi bedenlerini tanımaları ve bedensel yeterliklerini fark etmelerinin, onların kendilerini algılama biçimlerini ve öz-güvenlerini olumlu yönde etkileyeceği kanısındayız.

Sonuç olarak, fazla irdelenmemiş bir alan olarak spor ve toplumsal cinsiyet konusu çok farklı eksenlerde tartışılabilecek bir konu olarak görünmektedir. Olası boyutlara kısaca değinmek zorunda kaldığımız bu yazıda da karşımıza çıkan ilk büyük eksiklik (toplumsal cinsiyet çalışmalarının başlamasını tetikleyen), sadece spor alanında değil yazın alanında da kadın sporcuların ve sporcu bedenlerin deneyimlerinin görünmezliğidir. Belki spor kurumunun şeffaflığından belki de beden/zihin ayrımının keskinliğinden olsa gerek sosyal bilimler alanında (özelde toplumsal cinsiyet çalışmalarında) spor konusunun yeterince incelenmemiş olması bu görünmezliği katmerlendirmektedir.

KAYNAKÇA

- Bartky, S. (1988) "Foucault, femininity and the modernization of patriarchal power"
Feminism and Foucault: Rejections on Resistance, içinde, der. I. Diamond ve L. Quinby.
Boston, MA: Northeastern University Press, 61-86.
- Bordo, S. (1990) "Feminism, Postmodernism and Gender Sceptism",
Feminism/Postmodernism, içinde, Nicholson, Routledge, London.
- Bordo, S. (1993) *Unbearable Weight: Feminism, Western culture and The Body*, University
of California Press, Berkeley, CA.
- Bourdieu, P. (1978) "Sport and social class", *Social Science Information*, 17, 6, 819-840.
- Butler, J. (1990) *Gender Trouble: Feminism and The Subversion of Identity*, Routledge, New
York.
- Choi, P. Y. L. (2000) *Femininity and the physically active woman*, Taylor & Francis,
Berkeley.
- Clarke, G. (1998) "Queering the pitch and coming out to play: Lesbians in physical education
and sport", *Sport, Education and Society*, 3(2), 145-160.
- Cole, C. L. (1994) "Resisting the canon: Feminist cultural studies, sport, and technologies of
the body", *Women, Sport and Culture*, içinde, S. Birrell ve C. L. Cole, Human Kinetics.
(pp.5-29).
- Connell, R. (1987) *Gender and Power*, Stanford University Press, Stanford.
- Connell, R. W. (1987) *Gender and Power*. Stanford University Press, California.
- Connell, R. W. (1990) "An iron man: The body and some contradictions of hegemonic
masculinity" *Sport, Men and The Gender Order: Critical Feminist Perspectives*, içinde,
der, M. Messner ve D. Sabo (Eds). (sf. 83-95). Champaign, IL: Human Kinetics.
- Connell, R. W. (1995) *Masculinities*, Polity Press, Cambridge/Oxford.

- Dewar, A. (1993) "Would all the generic women in sport please stand up? Challenges facing feminist sport sociology", *Quest*, 45, 211-229.
- Drummond, M. J. N. (2002) "Sport and images of masculinity: The meaning of relationships in the life courses of elite male athletes", *Journal of Men's Studies*, 10, 2, 129-138.
- Fasting, K. ve Pfister, G. (1997). *Opportunities and Barriers for Sport for Women in Turkey: A Pilot Study*, Unpublished manuscript, Berlin/Oslo.
- Foucault, M. (1974) *The Archaeology of Knowledge*, Tavistock, London.
- Gems, G. R. (1993) "Working class women and sport: An untold story", *Women in Sport and Physical Activity Journal*, 2, 17-30.
- Gilmore, D. D. (1990) *Manhood in The Making: Cultural Concepts of Masculinity*, Yale University Press, London.
- Gramsci, A. (1971) *Selections From the Prison Notebooks*. Der.ve çev. Q. Hoare ve Smith, G. N., International Publishers: New York.
- Griffin, P. (1998) *Strong Women, Deep Closets: Lesbians and Homophobia and Sport*, Champaign, IL: Human Kinetics.
- Hall, M. A. (1988) "The discourse of gender and sport: From femininity to feminism", *Sociology of Sport Journal*, 5, 330-340
- Hall, M. A. (1996) *Feminism and Sporting Bodies: Essays On Theory and Practice*, Human Kinetics.
- Hargreaves, J. (1994) *Sporting Females: Critical Issues in The History and Sociology of Women's Sports*, Routledge, London.
- Hekma, G. (1998) "As long as they don't make an issue of it...": Gay men and lesbians in the Netherlands, *Journal of Homosexuality*, 35(1), 1-23.

- Heywood, L. (1998) *Bodymakers: A Cultural Anatomy of Women's Body Building*. Rutgers University Press: New Brunswick, NJ.
- Hooks, B. (2002) *Feminizm Herkes İçindir*, Çitlembik Yayınları, İstanbul.
- Ian, M. (1995) How do you wear your body? Bodybuilding and the sublimity of drag, *Negotiating Lesbian & Gay Subjects*, içinde, der, M. Dorenkamp ve R. Henke, Routledge, New York and London.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1982) *Sex Roles, Family and Community in Turkey*, Indiana University Turkish Studies 3, Indiana.
- Koca, C. (2004) "Beden eğitimi dersinde toplumsal cinsiyet rollerinin yapılandırılması", *Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma, Güzel Sanatlar Fakültesi*, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Krane, V. (1996) "Lesbians in sport: Towards acknowledgment, understanding and theory", *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 18, 237-246.
- Krane, V. (1997) "Homonegativism experienced by lesbian collegiate athletes", *Women in Sport and Physical Activity Journal*, 6(1), 141-163.
- Krane, V. (2001a) "One lesbian feminist epistemology: Integrating feminist standpoint, queer theory, and feminist cultural studies", *The Sport Psychologist*, 15, 401-411.
- Krane, V (2001b) "We can be both athletic and feminine, but do we want to? Challenging hegemonic femininity in women's sport", *Quest*, 53, 115-133.
- Krane, V., ve Romont, L. (1997) "Female athletes' motives and experiences at the Gay Games", *Journal of Gay, Lesbian and Bisexual Identities*, 2, 123-138.
- Laberge, S. (1995) "Toward an integration of gender into Bourdieu's concept of cultural capital", *Sociology of Sport Journal*, 12, 132-146.
- McKinnon, C. (1987) *Feminism Unmodified: Discourses on Life and Law*, Harvard University Press, Cambridge.

- Messner, M. A. (1992) *Power at Play: Sports and The Problem of Masculinity*, Beacon Press, Boston.
- Ortner, S. (1996) *Making Gender: The Politics and Erotics of Culture*, Beacon Press, Boston.
- Öktem, M. G. (2004) “Sporcu kadının Türk yazılı basınındaki temsili: Süreyya Ayhan örneği, Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Parker, A. (1996) "The construction of masculinity within boys' physical education", *Gender and Education*, 8, 2, 114-157.
- Renson, R. (2001) “Messages from the future: Significance of sport and exercise in the third millennium”, *European Journal of Sport Science*, 1,1.
- Rich, A. (1980) “Compulsory heterosexuality and lesbian existence”, *Signs: A Journal of Women in Culture and Society*, 5, 631-660.
- Rosaldo, M. Z., ve Lamphere, L. (1974) *Women, Culture and Society*, Stanford University Press, Stanford, CA.
- Rubin, G. (1975) “The traffic in women”, *Toward a New Anthropology of Women*, içinde, der, Rayna Reiter, Monthly Review Press, New York.
- Shilling, C. (1993) *The Body and Social Theory*, Sage Public, London.
- Theberge, N. (1987) “Sport and women’s empowerment”, *Women’s International Forum*, 10, 387-393.
- Theberge, N. (1993) “The construction of gender in sport: Women, coaching, and the naturalization of difference”, *Social Problems*, 40, 301-313.
- Vertinsky, P. (1989) “Feminist Charlotte Perkins Gilman’s pursuit of health and physical fitness as a strategy for emancipation”, *Journal of Sport History*, 16, 1, 5-26.
- Willis, P. (1992) “Women in sport in ideology”, *Sport, culture and ideology*, içinde, der, J. Hargreaves, Routledge & Kegan Paul, London.

Young, I. (1979) "The exclusion of women from sport: Conceptual and existential dimensions", *Philosophy in Context*, 9, 44-53.

Young, K. (1997) "Women, sport and physicality", *International Review for the Sociology of Sport*, 32, 297-305.

- (1) Bu yazıda, yarışma içeren, performansa dayalı üst düzey spor kavramlarını içerdiğini düşündüğümüz “yarışma sporları” kavramı ile bu sporların dışında kalan, yaşam boyu katılımı, eğlenceyi ve sağlığı öne çıkaran sportif etkinlikler için “rekreatif sporlar” kavramını kullanmayı tercih ettik.
- (2) Women’s Studies International Forum dergisi 1987 yılında spor, serbest zaman ve beden eğitimi konusunda özel bir sayı çıkarmıştır. Sporun toplumsal cinsiyet analizine dair bkz.
- (3) Ayrıntılı bilgi için bkz. Ortner, 1996; Rosaldo ve Lamphere, 1974; Rubin, 1975.
- (4) Toplumsal sınıf spor branşlarının farklılığında, yani spora katılım biçimlerinde belirleyici olarak görünmektedir. Toplumsal sınıf ve spor konusunda Bourdieu’nun çalışmaları önemlidir. Bourdieu (1978)’ye göre, bir tarafta bütün pratiklerini bedeni merkez alarak ifade eden çalışan sınıfın bedenle araçsal ilişsi var iken, öte yanda bedenın başlı başına bir amaç olarak ele alındığı ayrıcalıklı sınıfın yatkınlığı vardır. Bourdieu, avantajlı sınıfların sporu kişisel gelişim araçları olarak gördüğünü ve çalışan sınıfa nazaran kendi bedenlerini fiziksel olarak kullanmaya/sömürmeye daha az eğilimli olduklarını ileri sürmektedir. Bu çalışmada da Çin’in bölgesinde yaşayan erkek öğrencilerin daha çok judo, karate ve futbol ile ilgili oldukları, Çankaya bölgesindeki öğrencilerin ise basketbol, yüzme ve tenis sporları ile ilgilendikleri gözlenmiştir.
- (5) 2004 yılına ait bu veriler GSGM internet sayfasından alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.gsgm.gov.tr>.
- (6) Bourdieu, toplumsal sınıfların kendi bedenleriyle açıkça tanımlanabilir ilişkiler geliştirdiğini ve bunun farklı beden formlarının üretiminde sonuçlandığını ileri sürmektedir. Bu beden formlarına farklı şekilde değer verilir ve bireyler tarafında üretilen bedensel sermayenin niteliği ve niceliği toplumsal eşitsizliklerin formasyonunda merkezdedir. Sporun toplumda varolan eşitsizliklerin yeniden üretilmesindeki rolünün anlaşılmasında, Bourdieu’nun bedensel sermaye ve habitus kavramları önemlidir.

(Bourdieu, 1978). Toplumsal cinsiyet ve spor ilişkisinde Bourdieu'nun toplumsal kuramının olası katkısı için bkz. Laberge, 1995.

- (7) Yeni hareket kültüründe, temel odak noktası spor olmamakta ve modern sporla ilişkili paradigmatik mitler, -özellikle spor sağlıktır- eleştirel olarak yeniden gözden geçirilmektedir. Endüstri toplumunda spor bir bedeldir yaklaşımının yerine artık, fiziksel uygunluk hareketi endüstri sonrası toplumda bir bedeldir denmektedir (Renson, 2001).
- (8) Erkek Fatma deyimini Batı kültüründe “tomboy” olarak geçmektedir. Özellikle İngiltere’de 1900’lü yılların başında normatif erkeklik kalıbına uymayan oğlan çocukları için kullanılan bu deyim günümüzde normatif kadınlığa uymayan kız çocukları ve kadınlar için kullanılmaya başlanması da üzerinde düşünülmesi gereken bir ideolojik süreci göstermektedir. İngiliz kökenli olan “Sport, Education and Society” dergisinde “tomboyism” hakkında çalışmalara rastlamak mümkün, ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. Hall, 1996.
- (9) Kadın vücut geliştirme 1980’lerdeki popülerliğini 1990’ların ortalarında fiziksel uygunluk yarışmalarına kaptırmıştır. Ele aldığımız bağlamda daha tutucu olan fiziksel uygunluk estetiği kadınlığı ve cinselliği vurgulamaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Heywood, 1998.
- (10) Lezbiyenlik ve spor konusu özellikle 1990’ların yarısında spor yazınında çok fazla gündeme gelmiştir. Sporda kadının konumu, kadınlık ve erkekliğin inşasında lezbiyenlerin ve gaylerin özellikle yarışma/profesyonel spordaki deneyimleri önemli yer tutmaktadır. Özellikle Vikki Krane’nin çalışmaları bu konuda doyurucu niteliktedir. Bilgi için bkz. Krane, 1996, 1997, 2001a.
- (11) Yarışma sporlarında kadınlığın da diğer kadınlar üzerinde (heteroseksüellik ve geleneksel kadınlık normlarının dışında kalanlar) bir hegemonyasının var olabileceği tartışmaları için bkz. Choi, 2000; Hall, 1996; Krane, 2001b.

(12) 1982 yılından bu yana düzenlenen Gay Oyunlarının (GAY Games) 7.si Temmuz 2006 tarihinde ABD'nin Chicago kentinde düzenlenecektir. Gay ve lezbiyenlerin katıldığı en büyük uluslararası spor organizasyonlarından biri olarak kabul edilen Gay oyunlarının yanı sıra çeşitli spor branşlarında özelleşen ve gelenekselleşen sportif etkinlikler çok sayıda sporcunun katılımıyla gerçekleştirilmektedir. Devlet-kontrollü spor sistemlerinin tamamen dışında duran otonom klüp ve liglerin (kadın klüpleri, lezbiyen-pozitif kulüpler..) kurulmasına yönelik çalışmalar daha çok radikal feministlerin gündeminde olmaktadır. Örneğin Kanada'da Notson Amazon Softbol Ligi, Women of Outdoor Pleasure gibi. Londra'da İşçi sınıfı siyahların oluşturduğu Queens of the Castle netbol klübü

(13) Bir çalışma kapsamında kickboks sporu yapan bir kadın sporcuyla görüşmemizde, erkeklerin bu işi daha çok kanlıymış gibi göstermeye çalıştıklarını, halbuki bu sporun çok teknik bir branş olduğunu söylemişti.

(14) Spor kültüründe var olan homofobinin en fazla incelendiği alanlar futbol, Amerikan futbolu ve rugby gibi takım sporlarıdır. Bu çalışmalara örnek için bkz. Clarke, 1998; Griffin, 1998; Hekma, 1998.